

Taiteen keinoin surun äärelle

Kaarina Koski

Vapaa tutkija, Folkloristiikan dosentti (Helsingin yliopisto); Folkloristiikan, erityisesti kansanuskontutkimuksen dosentti (Turun yliopisto)

Taiteella on kyky ilmaista asioita, joista ei voi puhua. Taiteen välityksellä voi ottaa etäisyyttä mutta samalla nähdä tarkemmin, käsitellä käsittämätöntä ja nähdä toisin. Taiteeseen voi uppoutua ja antaa sen viedä hetkelliseen unohdukseen, osaksi jotakin suurempaa kokemusta tai suloisiin muistoihin. Kuoleman ja menetyksen kokeneet ihmiset saavat usein lohtua runoudesta, musiikista, kuvataiteesta tai kirjallisuudesta.

Keskittyminen valmiisiin taideteoksiin ei ole jyrkästi erilainen prosessi kuin surun työstäminen itse maalamalla tai kirjoittamalla. Tekstin, kuvan tai musiikin tulkitseminen omien tuntemusten läpi voi olla luova prosessi yhtä lailla kuin tekstin tai kuvan luominen itse. Jokaisella on omat tapansa lähestyä taidetta ja taiteellista ilmaisua. Lohdulliseksi koettu taide voi käsitellä jotakin aivan muuta kuin kuolemaa, tai se voi nimenomaan kuvata menetystä ja näin auttaa kokijaa käsittämään tapahtunutta. Se voi olla myös hiljaista vertaistukea. Esimerkiksi puolison kuolemaa työstävät runoelegiat ovat purkaneet runoilijan omia tuntemuksia ja voivat auttaa myös lukijaa tunnistamaan ja hyväksymään omia tunteitaan. Runoilija voi käsitellä tunteita ja suhdetta vainajaan tavoilla, jotka olisivat surijalle vaikeita tai hankalia keskusteltavaksi tuttujien kanssa (ks. esim. Hollsten 2017).

Tänä vuonna ilmestyi suomeksi tanskalaisen Naja Marie Aidtin kirja *Jos kuolema on vienyt sinulta jotakin anna se takaisin. Carlin kirja*. Teos kuvaa kirjailijan täysi-ikäisen pojan kuoleman aiheuttamaa surua kaunistelematta. Aidt vyöryttää järkytyksen, šokin ja

vihan aaltomaisina ryöppyinä lukijoiden silmille, päästää todellisuuden hajoamaan ja käyttää graafisia keinoja kuten kirjasinlajin ja rivivälin vaihtamista eri tunnerekisterien merkitsemisessä. Hän perustelee: ”Raa’asta surusta ei voi kirjoittaa taiteen keinoin. Mikään muoto ei sovi.” (Aidt 2018, 128.) Aidtin tapa kuvata surua poikkeaa siitä, johon länsimaisessa kirjallisuudessa on totuttu (Valtonen 2018). Tavanomaisempaa on viitata menetykseen vaikkapa kylmenneiden huoneiden tai lauluttoman puutarhan metaforin. Taiteen tarjoamat lohdun tai ymmärryksen hetket ovat usein tilanteen etäännyttämisen kautta syntyviä, eikä Aidtin kirja olekaan lohdullinen vaan tekee kipeää myös lukijalle.

Tutkimuksessa pohditaan toisinaan tunteiden rajun kohtaamisen aikaansaamaa kathartista vaikutusta. Katharsiksen toimivuus ahdistuksen purkajana edellyttää etäisyyden ottamista suruun esimerkiksi niin, että tunteet kohdataan rituaalin tai taidesityksen kehyksessä. Esimerkiksi itkuvirsien tehtäväksi on arvioitu saada sitkeimmätkin kovanaamat itkemään, jotta suru tulisi käsitellyksi yhteisön toivomalla aikataululla (esim. Honko 1963, 116). Samanlainen vaikutus voi olla hautajais- tai surumusiikilla edelleen. Eikä tarvitse erotella toisistaan musiikkia ja surumusiikkia. Mikä tahansa eroa, hiljaisuutta, muistoja tai unta kuvaava musiikkikappale voi tehdä menetyksen kipeän konkreettiseksi. Suomalainen uskonnoton hautauspalvelu tarjoaa musiikkivalintojen virikkeeksi listaa, josta löytyvät esimerkiksi Tero Vaaran ”Älä jätä minua”, Aleksis Kiven runoon sävelletty ”Makeasti oravainen” ja Queenin ”The Show Must Go On”. Valita voi siis muun muassa surijan lohduttoman hätähuudon, luontoon siirretyn tuonpuoleisen mielikuvan ja vainajan itse lausumien mutta jatkuvuutta korostavien hyvästien välillä. Surijat voivat itse valita, kuinka rankan katharsiksen haluavat kokea vai pysyvätkö miedommassa valinnoissa. Rituaalimusiikin roolina voi myös olla jäsentää tilaisuutta ja luoda arvokas ja kunnioittava tunnelma.

Thanatoksen tässä numerossa julkaisemme kaksi tutkimusartikkelia, jotka kumpikin liittyvät suruun ja musiikkiin. Janieke Bruin-Mollenhorstin ja Martin J.M. Hoondertin englanninkielinen artikkeli tarkastelee musiikin käyttöä hollantilaisten krematorioiden

hautausseremonioissa ja tuo esille yhteiskunnallisten arvojen ja teknisten käytäntöjen vaikutuksen musiikkivalintoihin. Hautajaismusiikin valinnassa ei ole kyse pelkästään tunteista vaan tapakulttuurista ja myös siitä, että musiikki kuvastaa vainajan arvoja ja persoonaa. Henna-Riikka Peltolan suomenkielinen artikkeli tarkastelee musiikin käyttöä ja vaikutuksia surun yhteydessä. Musiikki voi auttaa surijaa ymmärtämään tapahtuneen, sillä voi olla rooli rituaalisessa suremisessa ja se voi toimia muistelun välineenä. Tutkimusartikkeleitamme täydentää Miia Kontron tutkimusraportti suomalaisten kokemista kuolemanraajakokemuksista ja niiden vaikutuksesta kokijoiden maailmankuvaan.

Lähteet

Aidt, Naja Marie. 2018. *Jos kuolema on vienyt sinulta jotakin anna se takaisin. Carlin kirja*. Suomentanut Katriina Huttunen. Helsinki: S&S.

Hollsten, Anna. 2017. ”Puhetta kuolleelle. Puhuttelu ja kiintymyssuhteen jatkuminen Paavo Haavikon, Aale Tynnin ja Anja Vammelveun elegioissa.” *Avain* (1/2017): 6-21.

Honko, Lauri. 1963. ”Itkuvirsirunous.” Teoksessa *Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus*, toimittanut Matti Kuusi. Helsinki: Otava.

Valtonen, Anni. 2018. ”Kirjailija Naja Marie Aidt kirjoitti surukirjan poikansa kuolemasta – raa’an tunteilematon teos tuntuu lukijassa fyysisenä kipuna.” *Helsingin Sanomat* 21.3.2018. Luettu 30.5.2018. <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005611279.html>